

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Муниципальное образование «Закаменский район»
Муниципальное автономное общеобразовательное учреждение
«Бортойская средняя общеобразовательная школа»
(МАОУ «Бортойская СОШ»)

РАССМОТРЕНО
на Педагогическом совете
(Протокол № 1
от 25.08.2023 года)

СОГЛАСОВАНО
Наблюдательным Советом
(Протокол № 1
от 25.08.2023 года)

УТВЕРЖДЕНО
Приказом по МАОУ
«Бортойская СОШ» № 58
от 28.08.2023 года

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
учебного предмета «Родная (бурятская) литература»
для обучающихся 9 класса

у. Бортой 2023 г

ТАЙЛБАРИ БЭШЭГ

«Буряад литература» гэхэн курсын ажалай программа хадаа Россиин Федерациин хуралсалай Министерствын тогтоолнууд дээрэ үндэһэлжэ зохёогдоһон хуралсалай программа болоно:

- Федерального закона от 29.12.2012 № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации»;

- приказа Минпросвещения России от 22.03.2021 № 115 «Об утверждении Порядка организации и осуществления образовательной деятельности по основным общеобразовательным программам – образовательным программам начального общего, основного общего и среднего общего образования»;

- приказа Минпросвещения России от 18.05.2023 № 370 «Об утверждении федеральной образовательной программы основного общего образования» (далее – ФОП ООО);

- приказа Минпросвещения России от 31.05.2021 № 287 «Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта основного общего образования» (далее – ФГОС ООО третьего поколения);

- Закона Республики Бурятия от 13.12.2013 № 240-V «Об образовании в Республике Бурятия»;

- Закона Республики Бурятия от 10 июня 1992 г. №221-ХП «О языках народов Республики Бурятия» (с изменениями и дополнениями);

- Устав МАОУ «Бортойская СОШ»

- Основная образовательная программа основного общего образования МАОУ «Бортойская СОШ»

9-дэхи классай «Буряад литература» («Бэлиг» 2018 он) гэхэн ном (авторнууд С.А.Ошорова, Д.Б.Цыденов) программын ёһоор хараалагдаһан эрдэмэй, буряад хэлэнэй теориин, методикын талаар мүнөө сагта нэбтэрүүлэгдэжэ байһан эрилтэнүүдые баримталан зохоогдо.

Тус программа гүрэнэй Федеральна стандарт, Буряад Республикын Хуралсалай болон эрдэм ухаанай министерствын туршалгын программа дээрэ үндэһэлэгдэнэ. Буряад дунда хургуулида түрэлхи литература хуралсалай предмет болгогдожо, үзэгдэжэ байдаг гээшэ.

Программа иимэ хубинуудһаа бүридэнэ: тайлбари бэшэг, хуралсалай-тематическа түсэб, программын байгуулга ба удха, календарно-тематическа түсэб, хурагшадай мэдэсэ шадабариин гол эрилтэнүүд, хуралсалай методическа хангалга, хабсаргалта

Буряад литература үзэлгэ болбол имагтал образоор харуулдаг дээрэһээ хурагшадые арад зондоо үнэн сэхээр хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ тон ехэ удха шанартай.

Түрэлхи литературынын программа тематическа принципэй үндэһэн дээрэ байгуулагдаба. Эндэ арадай аман зохёолнууд, буряад литература сооһоо удхын ба байгуулалтын талаар нурагшадай ойлгосо, мэдэсэдэ таарамжатай уран һайханай зохёолнууд шэлэгдэн абтажа, тайлбарилан уншахаар, шудалан үзэхөөр хараалагдаба. Эдэ зохёолнууд хадаа түүхын үе сагтай, арад зоной үйлэ хэрэгтэй, түүхэтэй, түрүү хүнүүдэй дүрэтэй сэхэ холбоотой юм.

Россиин Федерациин нурагсалай эмхинүүдэй федеральна нурагсалай түсэбөөр буряад литературада 68 саг үгтэгдэнэ.

ПРОГРАММЫН БУРИДЭЛ

1. Оролто хэшээл.
2. XVIII-XIX зуун жэлнүүдэй буряад арадай бэшэмэл зохёолнууд
3. XX ЗУУН ЖЭЛЭЙ 1-дэхи ХАХАДАЙ БУРЯАД УРАН ЗОХЁОЛ
4. XX ЗУУН ЖЭЛЭЙ 2-дохи ХАХАДАЙ БУРЯАД УРАН ЗОХЁОЛ

НУРАГШАДАЙ ШАДАБАРИНУУД

Нурагшын өөрын хүгжэлтын дүнгүүд (личностные УУД):

- өөрынгөө сэдхэлэй байдал түрэл хэлэн дээрээ хэлэхэ
- оршон тойронхи байгаалиин, тиихэдэ хажуудахи хүнүүдэйнгээ байдал ойлгохо, тэдэндэ өөрынгөө хандаса, хүнүүдые дэмжэһэнээ, тэдэндэ тухалһанаа түрэл хэлэн дээрэ харуулха
  - хэлээ баян, тодо, уран, сэбэр болгохоёо оролдохо;
  - түрэл орондоо, байгаалидаа дуратай байһанаа, уг гарбалайнгаа утаһа мэдэһэнээ харуулжа шадаха;
  - уншаха, харилсаха дуратай байха;
  - бэшэхэ шадабаритай байха, шагнажа абаад бэшэхэ, зохёон бэшэхэ;
  - сэдхэлэйнгээ байдал тухай, тиихэдэ үзэһэн юумэнүүд тухайгаа зохёон бэшэхэ;
  - түрэл хэлээ шудалха эрмэлзэлтэй байха;
  - өөрынгөө хэһэн ажал сэгнэжэ шадаха.

Бээ гуримшуулаад ябаха шадабари (регулятивные УУД)

- өөрөө хэшээлэй темэ хэлэхэ;
- багшатаяа сугтаа нурагсалай проблемнжэ асуудал яажа шийдхэхэ тухайгаа хөөрэлдэн, тусхай түсэб табиха;
  - хэһэн ажалай түсэбтэй, алгоритмын ёһотой тааруулха, зэргэсүүлхэ, ажалаа шалгаха, сэгнэхэ, зүб болгохо;
  - өөрынгөө, нурагшадай ажал тусхай критеринүүдээр шалгаха, хэр зэргэ шадабаритай болообиб гэжэ элирүүлжэ нураха, критеринүүдые зохёохо.

Оршон тойрониё шудалха шадабари (познавательные УУД)

- тестээр дамжуулагдаһан мэдээсэлнүүдэй янза ойлгохо: юн тухай хэлэгдэнэб, гол удхань, идейн ямар бэ?

- олон ондоо янзын уншалга хэрэглэхэ;

- ондо ондоо түхэлтэй тестнүүд сооһоо (текст, схемэ, хүсэнэг, зураг) сооһоо өөртөө мэдээсэл олохо;

- анализ, синтез хэхэ;

- шалтаан хойшолон хоёрой хоорондохи холбоо харуулха;

- бодомжолхо.

Харилсаха шадабари (коммуникативные УУД):

- Хэлэлгын зорилгоһоо дулдыдуулан өөрынгөө һанал бодол аман ба бэшэгэй хэлэн дээрэ харуулха

- хэлэхэ харилсаха зорилгоһоо үндэһэлэн, монолог, диалог хэрэглэжэ шадаха;

- өөрынгөө һанал бодол, һанамжа хэлэжэ, баталжа шадаха;

- хүнэй хэлэһые шагнаха, ойлгохо, тиин өөрынгыы һанал бодол хубилгахаяа бэлэн байха;

- ажаябуулга эмхидхэхэдээ, хөөрэлдэжэ, хоорондоо хэлсэжэ, нэгэ һанал бодолдо ерэхэ, асуудалнуудые табиха.

Буряад литератураар шадабари (предметные результаты)

Һурагшад иимэ юумэнуудые мэдэхэ ёһотой:

- Үзэһэн зохёолойнгоо автор тухай, номой нэрые;

- Үзэһэн зохёолойнгоо гол үйлэнуудые (сюжет, геройнууд, тэдэнэй хоорондохи харилсаан тухай);

- портрет,пейзаж, эпитет, метафора тухай, тэдэнэй онсо янзануудые;

- программаар хараалагдаһан сээжэлдэхэ ёһотой зохёолой хэхэгүүдые ,шүлэгүүдые.

Һурагшад иимэ юумэнүүдые хэхэ шадаха ёһотой:

- уран зохёолшың зохёол соогоо бэшэһэн уран зураглалые хөөрэжэ;

- үзэжэ байһан зохёолой гол шухала үйлэнүүдые бусад олон юрын үйлэнүүдһээ илгажа;

- зохёол сохи үйлэнүүдэй болоһон шалтагааниие , сагые, тэрэнэй хойшолонгые элирүүлжэ;

- үзэжэ байһан зохёолой хэлэнэй уран аргуудые, байгааалиин зураглалнуудые текст сооһоо илгажа;

- зохёолой геройдо оорынь хэхэг,хэрэг, үйлэ, хэлэһэн һанал бодолынь баримталан, характеристикэ үгэжэ;

- уран зохёол болон хрестомати сорхи текст зүбоор, тодорхойгоор уншажа; -сээжэлдэһэн зохёолоо тодоор, уранаар уншажа;

- багашаг эпическэ зохёол болоод ехэ зохёолой хэһэгүүдые тобшоор,удхадань дүтэрхыгоор, түүбэрилэн найруулан бэшэжэ;
- зохёолой герой тухай хөөрэжэ;
- багахан эпическэ зохёолой удхаар түсэб табижа;
- өөрынхөө дураар уншаһан зохёол тухайгаа һанамжаяа, ойлгоһоноо өөрынхээрэ хөөрэжэ;
- уран зураашадай гоё һайхан зураг тухай ойлгоһоноо, һанамжаяа хэлэжэ;

ПРОГРАММЫН БАЙГУУЛГА БА УДХА

Оролто хэшээл. Литература, тэрэнэй хүнэй сэдхэлэй байдалда оруулдаг үүргэ. Уран зохёол – үгын уран һайхан.

XVIII-XIX зуун жэлнүүдэй буряад арадай бэшэмэл зохёолнууд. «Тобчи домуг» гэжэ бэшэмэл зохёол тухай. Буряад арад зоние гэгээрүүлхэ ажаябуулга. Александр Игумнов болон бусад гэгээрүүлэгшэд тухай.

XX ЗУУН ЖЭЛЭЙ 1-дэхи ХАХАДАЙ БУРЯАД УРАН ЗОХЁОЛ

Уянгата болон уянгата-үргэлжэлһэн зохёол. **Мүнхэ Сарьдаг** (Будажаб Цыренович Найдаков) «Саянам», «Саяандаа». **Д. Дашинамаев**ай зохёохы зам тухай. «Тоёон» гэһэн шүлэг тухай.

«Тоёон», «Мүнхэ һарьдаг». Шүлэгэй ритм. **Ц.Галсанов** «Табан таанараа магтанам», «Хэнгэргэ

XX ЗУУН ЖЭЛЭЙ 2-дохи ХАХАДАЙ БУРЯАД УРАН ЗОХЁОЛ

Д. Батожабай «Багшашни хэн бэ?» (8ч.)

Класһаа гадуур уншалга (2ч.)

М. Самбуев «Минии таабай», «Һайн даа, Урбаан таабай» гэһэн шүлэгүүд.

Н. Дамдинов «Декабристын бэһэлиг» (7ч.)

Ц.Галанов «Саран хүхы» (7ч.)

Ч.-Р. Намжилов «Арбан табанай һарын толондо...» гэһэн статьятай танилсалга. «Монголой дэбтэрһээ» («Монгол ороной морид хурдан»), «Сагаан үнгэ һайхан», «Урилдаан дээрэ» шүлэгүүдэй удха болон уран аргууд. (2ч.)

Класһаа гадуур уншалга. Ш. Нимбуев «Эхын юрөөл» (1ч.)

Ц.-Д. Хамаев «Ута намарай сэсэг» (9ч.)

Класһаа гадуур уншалга. Б.Ябжанов «Эхэ шоно» (2ч.)

Д.-Д. Мункоевой намтар, зохёохы зам. «Эхэ тухай дуун». Уянгата-үргэлжэлһэн зохёол (2ч.)

М. Осодоев «Ууган хүбүүн» (6ч.)

Б. Шойдоков. «Дайсанай ара талада» (9ч.)

Б.Эрдынеев «Хазаар хара һахал» (4ч.)

Класһаа гадуур уншалга. Ц. Шагжин «Будамшуу» (1ч.)

КАЛЕНДАРНА-ТЕМАТИЧЕСКА ТҮСЭБЛЭЛГЭ

№ п/п	Темэ	Саг		Үзэхэ саг
		хамта	Шалгалтын хүдэлмэри	
	Оролто хэшээл. Литература, тэрэнэй хүнэй сэдхэлэй байдалда оруулдаг үүргэ. Уран зохёол – үгын уран найхан.	1		
	XVIII-XIX зуун жэлнүүдэй буряад арадай бэшэмэл зохёолнууд. «Тобчи домуг» гэжэ бэшэмэл зохёол тухай.	1		
	Буряад арад зониие гэгээрүүлхэ ажаябуулга. Александр Игумнов болон бусад гэгээрүүлэгшэд тухай.	1		
	Уянгата болон уянгата-үргэлжэлхэн зохёол. Мүнхэ Сарьдаг (Будажаб Цыренович Найдаков) «Саянам», «Саяандаа».	1		
	Д. Дашинимаевай зохёохы зам тухай. «Тоёон» гэхэн шүлэг тухай.	1		
	«Тоёон», «Мүнхэ Нарьдаг». Шүлэгэй ритм.	1		
	Ц.Галсанов «Табан таанараа магтанам»	1		
	«Хэнгэргэ»	1		
	Д. Батожабай «Багшашни хэн бэ?»	1		
	«Нэрээ хухаранхаар, яһаа хухара», «Түрүүшын үдэрнүүд».	1		
	«Хоёр атаман»	1		
	«Жаргал гээшэ юун гээшэб?»	1		
	«Багшашни хэн бэ?» гэхэн туужа тухай, туужын байгуулга, сюжет.	1		
	Зохёолой уран тодорхой зүйл.	1	1	
	Х/Х «Багшашни хэн бэ?» гэхэн туужаар бэшэмэл хүдэлмэри.	1		
	Кг.у.М. Самбуев «Минии таабай	1		

К.г.у.«Һайн даа, Урбаан таабай»	1		
Н. Дамдинов. «Өөрөө урдатнай энэб...» гэхэн статья. «Декабристын бэһэлиг»	1		
«Ородой флодой түүхэ бэшэгшэ» (1-дэхи бүлэг)	1		
«Сибириин нүхэн хаалгануудаар» (2-дохи хуби)	1		
«Сэлэнгэ мүрэнэй эрьедэ» (3-дахи бүлэг)	1		
«Декабристын бэһэлиг» гэхэн шүлэглэмэл драма тухай.	1		
Шүлэглэмэл зүжэг зохёол.	1		
Х/Х «Декабристын бэһэлиг» гэхэн зохёолоор бэшэмэл хүдэлмэри.	1		
Ц.Галанов «Саран хүхы» (7 саг) 1, 2-дохи бүлэгүүд.	1		
«Саран хүхы» (3-6 бүлэгүүд).	1		
«Саран хүхы» (7-10-дахи бүлэгүүд).	1		
«Саран хүхы» (11-12-дохи бүлэгүүд).	1	1	
«Саран хүхы» гэхэн туужа тухай.	1		
Арадай аман үгэ уран зохёол соо.	1		
Х/Х «Саран хүхы» гэхэн зохёолоор бэшэмэл хүдэлмэри.	1		
Ч.-Р. Намжилов «Арбан табанай харын толондо...» гэхэн статьятай танилсалга. «Монголой дэбтэрһээ» («Монгол ороной морид хурдан»)	1		
«Сагаан үнгэ һайхан», «Урилдаан дээрэ» шүлэгүүдэй удха болон уран аргууд.	1		
Класһаа гадуур уншалга. Ш. Нимбуев «Эхын юрөөл».	1		
Ц.-Д. Хамаев «Ута намарай сэсэг» (9саг) (1-дэхи бүлэг)	1		
«Ута намарай сэсэг» (2-3-дахи бүлэгүүд)	1		

«Ута намарай сэсэг» (4-5-дахи бүлэгүүд)	1		
«Ута намарай сэсэг» (6-дахи бүлэг)	1		
«Ута намарай сэсэг» (7-дохи бүлэг)	1		
Бухаади үбгэнэй дүрэ. Хүн ба байгаали.	1		
Туужын байгуулга, сюжет.	1	1	
Х/Х «Ута намарай сэсэг» гэхэн зохёолоор бэшэмэл хүдэлмэри.	1		
Классхаа гадуур уншалга. Б.Ябжанов «Эхэ шоно»	1		
Д.-Д. Мункоевой намтар, зохёохы зам. «Эхэ тухай дуун».	1		
Уянгата-үргэлжэлхэн зохёол	1		
М. Осодоев «Ууган хүбүүн» (6ч.). «Эдирхэг хаһа» гэхэн бүлэг	1		
«Бүхэ барилдаан», «Уулзалга» гэхэн бүлэгүүд.	1		
«Түрэл нютагһаа холо» гэхэн бүлэг.	1		
«Баатарай нэрые мүнхэлхэн бэшэгүүд» гэхэн бүлэг.	1		
«Ууган хүбүүн» (тобшолол). Владимир Бильдушкиной дүрэ.	1	1	
Х/Х «Ууган хүбүүн» гэхэн зохёолоор бэшэмэл хүдэлмэри.	1		
Б. Шойдоков. «Дайсанай ара талада» романай 1-дэхи бүлэгэй 1-дэхи хэһэг. Уран зохёолшын намтар болон зохёохы зам (9ч.)	1		
«Дайсанай ара талада» романай 1-дэхи бүлэгэй 2-3-дахи хэһэгүүд.	1		
«Дайсанай ара талада» романай 2-дохи бүлэгэй 1,4-дэхи хэһэгүүд.	1		
«Дайсанай ара талада» романай 3-дахи бүлэг.	1		
«Дайсанай ара талада» романай 5-7-дохи бүлэгүүд.	1		
«Дайсанай ара талада» романай 8-9-дэхи бүлэгүүд.	1		
«Дайсанай ара талада» романай 10-	1		

	12-дохи бүлэгүүд.			
	«Дайсанай ара талада» романай 13-15-дахи бүлэгүүд.	1		
	«Дайсанай ара талада» романай 16-17-дохи бүлэгүүд. Роман тухай ойлгосо.	1	1	
	Б.Эрдынеев «Хазаар хара хахал» (комеди). 1-дэхи үйлэ. (4ч.)	1		
	«Хазаар хара хахал» 2-дохи үйлэ.	1		
	Класчаа гадуур уншалга. Ц. Шагжин «Будамшуу».	1		
		63	5	68

БАГШЫН ХЭРЭГЛЭХЭ МЕТОДИЧЕСКА ЛИТЕРАТУРА

1. С.А. Ошорова, Д.Б. Цыденов «Буряад литература» Нуралсалай ном – хрестоматии 1-2-дохи хубинууд, Улан-Удэ, ГБУ РЦ «Бэлиг», 2016 он.
2. Б.Д. Цыренов, Б.К. Ширапов, Б.Б. Шойнжонов «Һурагшадай заатагүй мэдэхэ үгэнүүдэй нөөсэ», Улан-Удэ, ГБУ РЦ «Бэлиг», 2016 он.
3. Б.Д. Цырендоржиева «Комплексный анализ текста», учебно – методическое пособие. Улан-Удэ, издательство БГУ, 2016 г.
4. «Буряад һургуулиин программа», 5-11 классууд.составитель: С.Ж. Балданов - Улан –Удэ: «Бэлиг», 2009 г.
5. С.Г. Осорова. «Мүнөө үеын буряад уран зохеол» (XX зуун жэлэй һүүл – XXI зуун жэлэй эхин). Хрестомати. – Улаан-Үдэ: «Бэлиг» хэблэл, 2010 он.

ҺУРАГШАДАЙ ХЭРЭГЛЭХЭ ЛИТЕРАТУРА

1. С.А. Ошорова, Д.Б. Цыденов «Буряад литература» Нуралсалай ном – хрестоматии 1-2-дохи хубинууд, Улан-Удэ, ГБУ РЦ «Бэлиг», 2016 он.
2. Б.Д. Цыренов, Б.К. Ширапов, Б.Б. Шойнжонов «Һурагшадай заатагүй мэдэхэ үгэнүүдэй нөөсэ», ГБУ РЦ «Бэлиг», 2016 он.
3. Л.Ц. Халхарова. XX зуун жэлэй эхин үеын буряад уран зохеол: хрестомати – Улаан-Үдэ: «Бэлиг» хэблэл, 2009 он.
4. С.Г. Осорова. «Мүнөө үеын буряад уран зохеол» (XX зуун жэлэй һүүл – XXI зуун жэлэй эхин). Хрестомати. – Улаан-Үдэ: «Бэлиг» хэблэл, 2010 он.
5. «Мүнгэн дуһалнууд» 9-11 классууд «Электронная книга бурятской литературы».